

Josip GRBELJA, *Uništeni naraštaj. Tragične sudbine novinara NDH*, Zagreb 2000., 233 str.

U skupinu dosad malo istraživanih, a istovremeno zanimljivih tema valjalo bi svakako ubrojiti i temu o hrvatskom novinarstvu različitih povijesnih razdoblja o kojem se dosad vrlo malo pisalo posebice kada je riječ o novinarstvu u razdoblju trajanja Nezavisne Države Hrvatske. Prepoznatljivo po svojim posebnostima novinarstvo razdoblja NDH izdvaja se od ostalih razdoblja u sadržajnom i idejnom smislu pa dvije knjige autora Josipa Grbelje predstavljaju izvjestan pomak u pokušaju rasvjetljavanja samih događanja u navedenom razdoblju. Knjiga Josipa Grbelje pod naslovom *Uništeni naraštaj. Tragične sudbine novinara NDH* izašla je u izdanju izdavačke kuće Regoč u lipnju 2000. godine te se tematski povezuje s autorovom prvom knjigom izašlom dvije godine ranije pod naslovom *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-90.* Težište autorova interesa u knjizi *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-90.*, na što upućuje i sam naslov, stavljeno je na događaje u novinarstvu nakon raspada Nezavisne Države Hrvatske i na zbivanja u novinarstvu 90-tih, dok se novinarstvom razdoblja NDH autor bavi sauno u obliku osvrta. Nadoknađujući propušteno u svojoj drugoj knjizi *Uništeni naraštaj. Tragične sudbine novinara NDH* u trinaest teinatskih cjelina autor je zaokupljen uglavnom događanjima u novinarstvu Nezavisne Države Hrvatske o kojima, kako sam kaže, nastoji pisati objektivno "odbacujući ideologizacije, indoktrinacije, apriorizme i općepoznatost nekih uvjerenja, shvaćanja ili razmišljanja" (str. 9).

Prvo poglavlje pod naslovom "Okolnosti kao bitna odrednica" na otprilike dvadesetak stranica bavi se osnovnim odrednicama novinarstva Nezavisne Države Hrvatske koje u počecima njezina stvaranja karakterizira naglašavanje hrvatstva očitovanog kroz obustavljanje gotovo svih dotadašnjih novina i izlaženje novih sa zadatkom prikazivanja događaja u skladu s novostvorenom politikom. Stvarajući temelje "novom" novinarstvu te cenzurirajući sve "nepodobno" iz prijašnjeg sustava, nova je vlast krenula u izdavanje dnevnika, tjednika, polumjesečnika i mjesečnika koje autor nabraja i navodi njihove osnovne karakteristike.

U drugom poglavlju knjige "Tisak u provinciji (župama)" autor u kratkim crtama daje pregled nastajanja i razvoja lokalnih časopisa i listova s područja tadašnjih župa navodeći njihova imena te njihove glavne urednike i suradnike.

Treće poglavlje "Odsjek za novinstvo u Državnom izvještajnom i promičbenom uredu" bavi se zadacima Odsjeka za novinstvo u okvirima spomenutog ureda. Državni izvještajni i promičbeni ured je nakon donošenja zakonske odredbe o ukidanju Hrvatske izvještajne službe u siječnju 1942. godine preuzeo njezinu ulogu. Odsjek za novinstvo u Državnom izvještajnom i promičbenom uredu bio je podijeljen na pododsjek za domaće novinstvo i pododsjek za inozemno novinstvo. Autor izlaže zadatke oba pododsjeka naglašavajući važnost njihove suradnje i koordiniranog djelovanja. Iz analize dostupnih izvora autor zaključuje da je njihova suradnja posebno vidljiva kroz pokušaj da se na doličan i djelotvoran način inozemnim krugovima prikažu događaji u Hrvatskoj. Posebnu pažnju Odsjek za novinstvo posvećivat će i razvoju radijske djelatnosti koja je najosnovnije uvjete za rad ostvarila prije stvaranja same NDH.

Radijska služba za vrijeme trajanja Nezavisne Države Hrvatske bila je podijeljena na Državnu krugovalnu postaju Zagreb i na Državni zavod za krugovalnu službu *Hrvatski krugoval.* Osnovne podatke o Državnoj krugovalnoj postaji Zagreb donosi četvrto poglavlje Grbeljine knjige pod istoimenim naslovom *Krugo-*

valna postaja Zagreb. Krugovalna postaja Zagreb, kako sam autor navodi, bila je prva radijska postaja u cijeloj jugoistočnoj Europi i Jugoslaviji. Njezin je razvoj, posebno u tehničkom smislu, u odnosu na druge radijske postaje u Europi zaostajao, ali je nakon otprilike godinu dana tehničkog usavršavanja omogućeno slušanje emisija navedene postaje gotovo u cijeloj Hrvatskoj i Europi. Sa stvaranjem NDH Krugovalna postaja Zagreb započela je s novim razdobljem svoje djelatnosti svedenim na služenje "svojem narodu, Državi i Poglavlniku" (str. 63). Uz brojne emisije namijenjene različitim društvenim slojevima Državna krugovalna postaja Zagreb pokrenula je svoj list prvo pod imenom *Hrvatski radio-list*, a zatim pod imenom *Hrvatski krugoval*. Usporedo s razvojem Državne krugovalne postaje Zagreb nametala se potreba za stvaranjem novih radijskih postaja i uspostavljanja veza s inozemstvom. Početkom 1942. godine donesena je zakonska odredba o osnutku Državnog zavoda za krugovalnu službu *Hrvatski krugoval* pod čijom su se upravom i nadzorom našle ostale radijske postaje u državi. Zadaćima *Hrvatskog krugovala* te njegovom djelatnošću u državi i inozemstvu autor se bavi u petom poglavlju knjige pod naslovom "Hrvatski krugoval" /radio/. Svrha osnivanja Državnog zavoda za krugovalnu službu "Hrvatski krugoval" bila je da na cijelom području Nezavisne Države Hrvatske ustrojiva i vodi cjelokupnu radijsku službu te da njome upravlja na način koji će služiti moralnom, prosvjetnom i gospodarskom razvitku hrvatskog naroda u domovini i inozemstvu. Na čelu Hrvatskog krugovala bio je upravitelj kojeg je imenovao predsjednik vlade na prijedlog pročelnika Državnog izvještajnog i promičbenog ureda. Osim organiziranja svakidašnjih emisija za Hrvate u SAD-u, Kanadi i Južnoj Americi osnovnim zadatkom Hrvatskog krugovala smatralo se osnivanje novih radijskih postaja u gradovima Nezavisne Države Hrvatske. U nekoliko ključnih podataka autor nas upoznaje s Krugovalnom postajom Osijek i Krugovalnom postajom Dubrovnik.

Uz radijsku službu nemoguće je izostaviti ulogu izvještajne službe čiji je glavni nositelj Hrvatski dojavni ured Croatia o čemu se govori u sljedećem autorovu poglavlju istoimenog naslova. Premda se počeci izvještajne službe u Hrvatskoj vežu za 20-te godine dvadesetog stoljeća, njezini čvrsti temelji započinju donošenjem zakonske odredbe 29. listopada 1941. godine kojom Hrvatski dojavni ured pod svojim novim nazivom Croatia preuzima posao bivše agencije Velebit. Ovim činom stvoreni su uvjeti za izgradnju hrvatske izvještajne službe te su stvorene široke mogućnosti za usavršavanje rada na tom području. Hrvatski dojavni ured Croatia davao je svakog dana domaće političke vijesti, vanjsko-političke vijesti svojih dopisnika u glavnim europskim gradovima te kompletne vijesti agencija prijateljskih i savezničkih zemalja. Budući da je zadatak svih europskih i svjetskih izvještajnih službi u vremenima rata bio služenje probicima svojega naroda, u skladu s tim se i Hrvatski dojavni ured Croatia na različite načine, o kojima autor govori, trudio služiti probicima hrvatskoga naroda. Ono što je politička vlast smatrala interesima hrvatskoga naroda u razdoblju prije osnivanja i tijekom trajanja Nezavisne Države Hrvatske jednim je dijelom moguće pratiti kroz tisak.

Prije početka ratnih događaja, otprilike 30-tih godina ovoga stoljeća počele su u inozemstvu izlaziti novine namijenjene Hrvatima koje su u velikom broju primjeraka ilegalno ubacivane u Hrvatsku. U sedmom poglavlju pod naslovom "Novine iseljenih Hrvata" autor donosi kratak pregled najznačajnijih listova koji izlaze u inozemstvu navodeći im karakteristike. Izdvojeni su listovi koji izlaze

u europskim zemljama te na području obiju Amerika. Od značajnijih, koje izlaze u Europi, autor izdvaja nekolicinu. U Berlinu je na njemačkom jeziku izlazio list *Kroatischer Informations Dienst* te tjednik *Nezavisna Država Hrvatska* koji je bio namijenjen hrvatskim radnicima i političkim emigrantima u europskim zemljama, a izlazio je na hrvatskom jeziku. Na području Sjeverne i Južne Amerike pokrenuto je također nekoliko značajnih listova. U Sjedinjenim Američkim Državama izlazio je list *Nezavisna Država Hrvatska* na hrvatskom jeziku te *Croatia Press* na engleskom jeziku. U Južnoj Americi izlazili su listovi *Hrvatski Domobran* i *Hrvatska zastava* te časopis *Croatia*.

Stvaranje Nezavisne Države Hrvatske predstavlja početak promjena ne zaobilazeći gotovo niti jedan dio društvenog života. O promjenama koje se događaju u novinarstvu i kulturi autor govori u poglavlju pod nazivom "Novinarstvo i kultura u NDH". Zbog jasnijeg pregleda i boljeg razumijevanja autor je izdvojio četiri zanimljive cjeline od kojih svaku posebno obrađuje. U prvoj cjelini pod naslovom "Film (slikopis): u službi države" autor navodi novu ulogu koju je film dobio već u prvim danima preuzimanja vlasti od ustaša. Film je od samog početka, kako kaže autor, bio podvrgnut novoosnovanom Ravnateljstvu za film (slikopis), koje je počelo djelovati unutar tadašnjega Državnog tajništva za narodno prosvjeđivanje. Ono što se smatralo najvažnijom, a ujedno i najtežom zadaćom Ravnateljstva za film (slikopis) bilo je stvoriti preduvjete za vlastitu filmsku proizvodnju. U težnji ostvarenja spomenutog cilja nabavljene su suvremene kamere i ostali potrebni uređaji te je zaposlena nekolicina osposobljenih ljudi. Rezultati rada vidljivi su između ostalog i kroz učlanjenje Nezavisne Države Hrvatske u Međunarodnu filmsku komoru sa sjedištem u Berlinu u srpnju 1941. godine. U drugoj cjelini "Izložbeno-grafički ured: ukras NDH" autor se bavi ciljevima rada izložbeno-grafičkog ureda koji je kao dio Državnog izvještajnog i promičbenog ureda zadužen za izradu, ocjenu i odobravanje svih tiskarskih, grafičkih i dekorativnih predmeta koji služe u proinidžbene svrhe. U njegove ingerencije ulazio je i nadzor nad tehničko-dekorativnom izvedbom raznih izložbi u domovini i inozemstvu te odobravanje nacrti i tehničkih izvedbi izložbi u slučajevima kada ih priređuje neka druga država ili ustanova. O kazalištu i kazališnim događanjima autor govori u cjelini pod naslovom "Kazalište: topovi kalili Talii i ostale muze". Opisujući promjene nastale u radu Hrvatskoga državnog kazališta u Zagrebu prvih godina postojanja NDH autor se ukratko osvrće i na događaje u Državnom kazalištu u Osijeku te Hrvatskom državnom kazalištu u Sarajevu.

Razloge osnivanja Hrvatskog izdavačačkog bibliografskog zavoda autor analizira u posljednjoj, četvrtoj cjelini ovog poglavlja pod naslovom "Knjige i časopisi: zamah za pamćenje". Osnovni razlozi osnivanja navedenoga Hrvatskog izdavačačkog bibliografskog zavoda u kolovozu 1941. godine bili su izdavanje djela enciklopedijskog, leksičkog i bibliografskog značenja na hrvatskom jeziku i stranim jezicima. U uredništvu Zavoda bilo je stalno zaposleno pedesetak osoba, a surađivalo je i oko četiri stotine znanstvenika, pjesnika i fotografa. Osim Hrvatskoga izdavačačkog bibliografskog zavoda knjige je izdavalo oko petnaestak poduzeća od kojih značajniju ulogu imaju Matica hrvatska i književno Društvo sv. Jeronima.

Posljednjih pet poglavlja knjige od devetog do trinaestog, isključivši trinaesto pod naslovom "Zaključna razmatranja", posvećuju posebnu pažnju položaju novinara u okvirima Nezavisne Države Hrvatske, pragonima koji su uslijedili nakon njezina pada u proljeće 1945. godine te sudbinama intelektualaca, napo-

se novinara, koji su imali važnu ulogu u javnom životu za vrijeme trajanja NDH. Prvo od spomenutih poglavlja nosi naslov "Položaj novinara u NDH" i razmatra pravila kojima je nova vlast u vidu neke vrste "novinarskog zakona" zamislila rad novinara u novoj državi istovremeno govoreći i o problemima s kojima se ti novinari susreću.

Još u razdoblju trajanja Nezavisne Države Hrvatske, kao i nakon nje, postojali su ljudi koji su iznosili svoje ideje o tome kako bi trebalo pisati i na koji način. O njihovim radovima te zaključcima koje su na tu temu donijeli, autor piše u poglavlju pod naslovom "Teoretičari novinarstva NDH." Od onih koje autor navodi, nekolicinu bi trebalo izdvojiti. To bi ponajprije bili oni koji su imali određenu ulogu za vrijeme trajanja Nezavisne Države Hrvatske, kao što su primjerice Tijas Mortigija, glavni i odgovorni urednik tjednika *Spremnost*, Filip Lukas, koji je dvadeset godina bio predsjednik Matice hrvatske te Stjepan Zimmermann, na čiju je inicijativu dr. A. Pavelić u srpnju 1941. godine posebnom odredbom osnovao Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti. Pažnje vrijedno je i ime dr. Jere Jareba koji je nakon 1945. godine emigrirao te se od 50-tih godina 20. stoljeća bavi izučavanjem novije hrvatske povijesti. O novinarstvu NDH pisao je u knjizi *Polu stoljeća hrvatske politike - Hrvatska politika 1941.-1945.*

Sudbina većine pristaša ustaškog režima propašću NDH u svibnju 1945. godine postala je neizvjesna budući da je Nezavisna Država Hrvatska u očima nove vlasti videna i definirana kao "kvislinška država" pa su u tom kontekstu doživljavani i pristaše njezine politike. S ciljem kažnjavanja i diskreditiranja svih onih koji su na bilo koji način javno djelovali i radili u spornom razdoblju trajanja NDH, osnovana je Anketna komisija za utvrđivanje zločina kulturnom suradnjom s neprijateljem. U poglavlju "Progoni intelektualaca u Hrvatskoj ljeti 1945. godine" autor piše o sudbini tridesetak ljudi različitih profesija koji su se, svaki na svoj način, javno očitovali premda ne i nužno stavili na stranu ustaškog režima. Osim o sudbini već spominjanih Tijasa Mortigije i Filipa Lukasa, autor govori i o sudbini Ive Balentovića, dopisnika dnevnika *Hrvatski narod* u Sofiji, Matije Kovačića, ravnatelja za promidžbu NDH, Marijana Mikca, upravitelja Državnoga slikopisnog zavoda "Hrvatski slikopis", Antuna Bonifačića, jednog od osnivača časopisa *Hrvatska revija* itd.

Posebna pozornost trebala bi biti upućena na pretposljednje autorovo poglavlje "Poimenične sudbine novinara do 1952. godine". Većina podataka koje autor u ovom poglavlju navodi temelji se na dosada nedostupnom Udbinom spisu pod šifrom O13.1 i 2/18 s naslovom "Propagandni aparat Nezavisne Države Hrvatske" pohranjenom u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Novost i specifičnost poglavlja leži u činjenici da je prvi put u cjelini, koliko je to dostupna dokumentacija omogućila, objavljen popis novinara prijavljenih u NDH, popis onih koji su 1945. godine emigrirali, popis onih kojima je iste 1945. godine oduzeto pravo pisanja, popis onih kojima je pak neovisno o prošlosti dopušten daljnji rad te popis onih koji su prestali biti novinari odnosno promijenili su profesiju. Navedeno će svakako poslužiti kao vrijedan doprinos kasnijim razmatranjima novinarstva u razdoblju NDH.

Posljednje poglavlje nosi naslov "Zaključna razmatranja" i u njemu su na otprilike pet stranica zaokružene autorove misli o zadanoj temi. Pokušavajući naglasiti potrebnost i nužnost prikazivanja novinarstva kao goleme potrebe za javnost te krajnju istinu, autor apelira na još detaljniju analizu novinarstva u raz-

doblju trajanja NDH od 1941. do 1945. godine. To bi svakako bilo značajno za hrvatsku historiografiju, jer bi se na taj način pružila mogućnost znanstvenije i kritičnije analize te bi se ispravili svi dotadašnji netočni i iskrivljeni prikazi o novinarstvu razdoblja NDH.

Aleksandra Bednjaneć-Vuković

The Times Atlas Zweiter Weltkrieg, Herausgegeben von John Keegan, Bechtermünz Verlag (Weltbild Verlag GmbH), Augsburg 1999, 255 str.

Riječ je o njemačkom izdanju *Timesova* atlasa Drugog svjetskog rata. Nakon sadržaja (str. 5.-9.), popisa suradnika (str. 10.), uvoda (str. 11.), objašnjenja simbola vojnih postrojbi koji se koriste na zemljovidima u atlasu (str. 13.) i kronoloških tablica najvažnijih događaja koje su podijeljene po zemljopisnim cjelinama (str. 14.-27.), slijedi ukupno devedeset poglavlja (str. 28.-207.) koja prikazuju najvažnije bitke i ostale događaje iz Drugog svjetskog rata, a nekoliko početnih poglavlja bavi se političkim razvojem u svijetu u razdoblju 1918.-1939. Svako poglavlje ima dvije stranice, a opremljeno je zemljovidima različite vrste koji na vrlo zanimljiv način prikazuju kako vojne operacije, tako i druge bitne događaje iz Drugog svjetskog rata (stanje u gospodarstvu, političke promjene, itd.). Na kraju atlasa nalazi se popis korištene literature (str. 208.) i fotografija (str. 209), a zatim slijedi glosarij najvažnijih pojmova i ličnosti iz Drugog svjetskog rata (str. 209.-221.) i indeks zemljopisnih naziva (str. 221.-255.). Od natuknica u glosariju koje su povezane s našom poviješću navedena je kratka biografija Josipa Broza Tita (str. 219.).

Očigledno, našeg čitatelja najviše će zanimati kako je u atlasu prikazana Hrvatska i događaji vezani uz nju. S obzirom na broj i širinu događaja koje je atlas morao obuhvatiti, jasno je da Hrvatska u njemu zauzima tek vrlo mali prostor. Nažalost, i ono što je prikazano dijelom je pogrešno ili nedosljedno. Vidljivi su brojni (sitniji) nedostaci na zemljovidima. Tako je npr. na zemljovidu Europe između dvaju svjetskih ratova (str. 29.) u sastav Kraljevine Jugoslavije pogrešno uključen i istarski poluotok. Na zemljovidu koji prikazuje napredovanje sila Osovine u Jugoslaviji i Grčkoj tijekom travnja 1941. (str. 55.) vidljive su manje pogreške u označavanju pojedinih područja. Hrvatska je protegnuta i na Bosnu, Hercegovina je označena kao Bosna, Crna Gora kao Hercegovina, a Kosovo kao Crna Gora. Nakon toga su na više zemljovida koji se odnose na razdoblje nakon raspada Kraljevine Jugoslavije vidljive nedosljednosti. Na nekim od njih i dalje je ucrtana Jugoslavija iako prikazuju stanje nakon travnja 1941. (npr. str. 81., 117., 130.). Na drugima zemljovidima je uzeto u obzir stanje nastalo nakon sloma Jugoslavije (Slovenija podijeljena i anektirana od Kraljevine Italije i Trećeg Reicha, Nezavisna Država Hrvatska, Srbija pod njemačkom okupacijom, itd.), ali je ipak cijelo to područje i dalje označeno kao Jugoslavija. Tako bi se u nekim slučajevima moglo pogrešno zaključiti da je NDH nekakva umanjena Jugoslavija (npr. str. 90.-91., 94.-95, 170., 178., 190.)! Postoje i potpuno pogrešni zemljovid. Npr. na stranici 93 u sastav NDH uključena je cijela Slovenija a